

ZWARTE ROTGANZEN IN FRYSLÂN

Michiel Versluys, Dick Schut & Joop-Niek IJnsen

'Schaarse vogels in Fryslân' schetst het voorkomen van 80 vogelsoorten die deel uitmaken van het Bijzondere Soorten Project (BSP) van SOVON Vogelonderzoek Nederland. Dat boek beschrijft de periode 1989-98. Na 1998 werden vogelsoorten aan het project toegevoegd, waaronder de Zwarte rotgans. Hier geven we voor het eerst een beeld van het Friese voorkomen.

Verspreiding

De Zwarte rotgans *Branta nigricans* broedt op de toendra's van Alaska; in het noordwesten van Canada en in Oost-Siberië. Minstens honderdduizend individuen overwinteren langs de kusten van Californië en Mexico; enkele duizenden brengen de winter door in Japan, China en Korea.

Zwarte Rotganzen verschijnen ook in West-Europa. Vaak gaat het om exemplaren in groepen Rotganzen *Branta bernicla* in de overwinteringsgebieden van die soort: onder meer in Zuidoost-Engeland (Harrison 2002) en langs de Atlantische kust van Frankrijk. Ook in Ierland is de soort een jaarlijkse wintergast (IBS 2005) en uit tal van andere West-Europese landen zijn waarnemingen bekend.

In Nederland was de eerste waarneming in 1974. De Commissie Dwaalgasten Nederlandse Avifauna (CDNA) accepteerde 61 waarnemingen tot 1997. Bijna alle waarnemingen vallen in de maanden oktober tot en met mei, en steeds op plaatsen waar de Rotgans voorkomt. Aanvankelijk werden in ons land solitaire vogels gezien, maar in de jaren negentig ging het ook om twee- of drietallen (Van den Berg & Bosman 1999, Van Roomen et al. in serie, SOVON ganzen- en zwanenwerkgroep 2000, 2001). Enkele keren werd een mengpaar met Rotgans gezien, dat vergezeld was van hybride jongen. Tot op heden is slechts één zuiver paar Zwarte rotgans met jongen opgemerkt in ons land (Berrevoets & Erkman 1993, Loos & Wassink 1999).

Voorkomen in Fryslân in 1989-2005

Vanaf 1 januari 1999 is de Zwarte rotgans opgenomen in het BSP; vóór die datum beoordeelde de CDNA de waar-

Zwarte rotgans

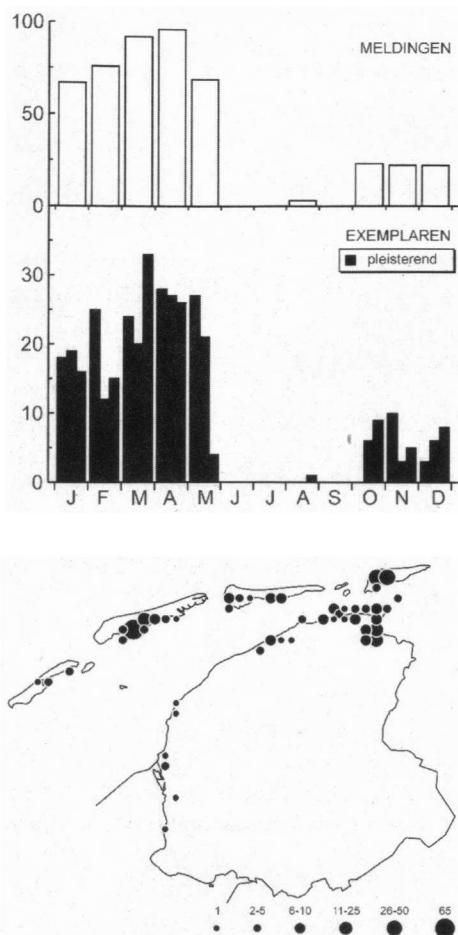
foto: Oane Tol

nemingen. Het Friese bestand bevat 253 waarnemingen (peildatum 1 juli 2005), waarbij enkele mogelijke hybriden van Zwarte rotgans x Rotgans zijn weggelaten. Bronnen voor het bestand zijn de website www.lauwersmeer.com, SOVON-formulieren en CDNA-jaarverslagen. Alleen uit 1991 en 1992 ontbreken meldingen. In 2003 en 2004 - de recente volledige kalenderjaren - is de soort jaarlijks enkele tientallen keren gemeld. Vaak gaat het om dieren die dagenlang tot zelfs maandenlang in hetzelfde gebied pleisteren. Deze 'tot-en-met-records' bewerkten we op dezelfde manier als in Versluys et al. (2002), wat resulteert in figuur 1.

Uit figuur 1 blijkt dat Zwarte rotganzen uitsluitend in het winterhalfjaar zijn waargenomen. Dit maakt het aannemelijk dat het om wilde vogels gaat en niet om dieren die uit gevangenschap komen. De vroegste herfstgast werd genoteerd op 12 oktober. 'Half oktober' lijkt een goede indicatie van de gemiddelde aan-

komst, want in de periode 2001-2004 was de vroegste melding steeds tussen 12 en 22 oktober. De augustusmelding lijkt uitzonderlijk en zal nog worden gecheckt.

Tot de jaarwisseling is het voorkomen relatief bescheiden: in elke maand zijn er ongeveer 20 meldingen. Dit magere herfstvoorkomen is een jaarlijks fenomeen; uit de CDNA-periode zijn er zelfs maar twee waarnemingen vóór de jaarwisseling. Vanaf 1 januari volgt de beste periode van het seizoen. De maanden maart en april leveren de meeste meldingen én de meeste exemplaren op. Juist uit de voorjaarsmaanden komen de waarnemingen van twee of meer individuen: o.a. vijf exemplaren - waaronder een mengpaar met Rotgans en twee hybride jongen - in 2000 op Terschelling (Bakker & Ebels 2002). In mei zakt het voorkomen in door wegtrek. De laatste melding is op 25 mei. Vrijwel altijd werd de soort aangetroffen in groepen Rotganzen.

Figuur 1. Jaarpatroon en verspreiding van de Zwarte rotgans in Fryslân in 1989-2005. Van de pleisterende exemplaren zijn de opgetelde maxima per decade per kwartblok weergegeven.

Figuur 1 laat zien dat Zwarte rotganzen echte kustganzen zijn. Van Terschelling en Schiermonnikoog zijn veel meldingen ingestuurd. Beide eilanden gelden al jaren als zekere locaties om de soort waar te nemen. Ameland is vermoedelijk net zo goed, maar van dit eiland worden weinig waarnemingen doorgegeven. Vlieg-

land komt er bekaaid vanaf. Dat is vermoedelijk reëel, want ook het aantal Rotganzen is daar relatief klein. De noordkust van het vasteland doet aardig mee: solitaire vogels worden herhaaldelijk gemeld van het Schoor, de Peazemerlanden en andere buitendijkse gebieden. Ook in de Anjumer Kolken en omgeving is de soort regelmatig aangetroffen.

Van de IJsselmeerkust zijn waarnemingen bekend uit 2001 en 2004. In januari 2004 werd waarschijnlijk steeds dezelfde vogel gezien op enkele plekken tussen Zurich en Hindeloopen. Die vogel had kenmerken van 'Grijsbuijkrotgans', maar bleek toch een Zwarte rotgans te zijn. De 'Grijsbuijkrotgans' broedt in een relatief klein gebied in arctisch Canada en overwintert lokaal aan de Amerikaanse westkust. Het is nog onduidelijk of het gaat om een ondersoort van de Witbuijkrotgans *Branta hrota*, of om een hybridepopulatie van Witbuijkrotgans x Zwarte rotgans. Dergelijke vogels werden gezien langs de Amerikaanse oostkust, in Noord-Ierland en Ierland, maar nog niet in Nederland (Wilson 2002, 2003, Jansen & Ebels 2004, IBS 2005).

De aanwezigheid van Zwarte rotganzen tussen Rotganzen, van gemengde paren en van hybriden wijst op een oostelijke herkomst van 'onze' Zwarte rotganzen. Het is onbekend waar de gemengde paren ontstaan. Er zijn aanwijzingen dat de - aanvankelijk gescheiden - Siberische broedarealen van Rotganzen en Zwarte rotganzen elkaar tegenwoordig raken of zelfs overlappen. In de contactzone kunnen gemengde paren ontstaan (o.a. Bakker & Ebels 2002, Schenk & Ebels 2004). Het is ook mogelijk dat 'verdwaalde' Zwarte rotganzen mengparen vormen in de winterkwartieren van Rotganzen en

vervolgens meetrekken naar de traditionele broedgebieden van de Rotganzen.

Aantal Zwarte rotganzen in Fryslân

We maakten voor diverse verblijfplaatsen van Zwarte rotganzen een schatting van het grootste aantal per jaar. Na het wegstrepen van de uitschieters stelden we per locatie het 'geregelde maximum' vast: het grootste aantal individuen dat er in de meeste jaren pleistert. Optelling van die geregelde maxima per locatie geeft een provincietotaal van 6-10 individuen (tabel 1). We beschouwen dit als een gebruikelijk totaal in recente jaren. Af en toe kan een groter aantal aanwezig zijn, zoals in het voorjaar van 2000, met het eerder genoemde vijftal op Terschelling (Bakker & Ebels 2002).

Het is aannemelijk dat individuen heen-en-weer vliegen tussen locaties (o.a. Ameland - noordkust vasteland v.v., Schiermonnikoog - Anjum v.v.). Die uitwisseling kan leiden tot dubbeltelling van individuen, met een te groot provincietotaal als resultaat. Er zijn echter ook veel aanwijzingen van plaatstrouw wat de kans op dubbeltellingen juist verkleint.

Aantalsvergelijking Fryslân en Nederland

Het berekende Friese totaal uit tabel 1 kan vergeleken worden met de landelijke maxima die SOVON bepaalt uit de maandelijkse ganzentellingen én BSP-meldingen (winters 2000/01, 2001/02 en 2002/03: 10, 12, respectievelijk 9 individuen; Van Roömen et al. in serie). De landelijke maxima zijn nauwelijks groter dan de bovengrens van onze Friese

Tabel 1. Schatting van het geregelde maximum van Zwarte rotganzen in Fryslân in de winters 2001/02 en 2004/05.

plaats	aantal individuen
Vlieland	0-1
Terschelling	2-3
Ameland	2
Schiermonnikoog	1-2
Anjum e.o.	1
Waddenkust overig	0-1
totaal Fryslân	6-10

Rotganzen met rechts een Zwarte rotgans.

illustratie: Martin Brandsma
www.martinbrandsma.nl

schatting, terwijl op Texel, Wieringen en in Zeeland jaarlijks minimaal enkele Zwarte rotganzen pleisteren. Wellicht is de Friese bovengrens iets te hoog of zijn de landelijke maxima te laag. Dit laatste is voorstelbaar, want tijdens de reguliere ganzentellingen zal de aandacht van waarnemers vooral gericht zijn op vaststelling van het aantal Rotganzen. Een enkele Zwarte rotgans tussen duizenden (en op Ameland enkele tienduizenden) Rotganzen kan dan makkelijk onopgemerkt blijven. Bovendien gebruikten we voor deze bespreking veel meldingen van de Lauwersmeer-site, die (nog) niet in de landelijke BSP-database zitten.

Vergelijking met Rotgans en Witbuikrotganzen

Het Friese jaarpatroon van de Zwarte rotgans lijkt op dat van de Rotgans. De datums van aankomst en vertrek liggen dichtbij elkaar. Veelal heeft de Rotgans een vlak aantalsverloop in de maanden november-februari, gevolgd door stijgende en weer dalende aantallen in de periode maart-mei, samenhangend met de instroom en wegtrek van vogels die in Frankrijk en Engeland overwinterden (Van Roomen et al. *in serie*). Figuur 1 toont voor de Zwarte rotgans echter een aantalsprong rond de jaarwisseling, die lastig te verklaren is.

Witbuikrotganzen hebben een ander jaarpatroon. Veelal arriveren deze pas bij invallende kou in de loop van de winter, in jaarlijks sterk wisselende aantallen (Versluys et al. 2002).

De verspreiding van Zwarte rotgans, Rotgans en Witbuikrotgans in de provincie komt sterk overeen.

Trend en verleden in Fryslân

De Zwarte rotgans is een jaarlijkse wintergast. Met ingang van 1982 zijn waarnemingen uit elk jaar bekend, hoewel er uit 1991 en 1992 geen Friese CDNA-gevallen zijn. In die jaren is de soort wel waargenomen op Ameland, maar die gevallen bereikten de CDNA niet. Het is

Grazende Zwarte rotgans tussen 'gewone' Rotganzen.

foto: Oane Tol

aannemelijk dat de soort toen ook elders voorkwam (bijvoorbeeld op Schiermonnikoog), zonder dat die gevallen ingediend zijn bij de CDNA (Versluys et al. 1997, Van den Berg & Bosman 1999, SAS 2005).

Bij de groei van het aantal waarnemingen zullen waarnemerseffecten een rol spelen (o.a. toegenomen kennis van de veldkenmerken, betere optische apparatuur). Maar een werkelijke toename van deze soort is stellig aan de orde.

Toekomst

Het is aannemelijk dat Zwarte rotganzen ook de komende jaren te bewonderen zijn in Fryslân. Een juiste soortdeterminatie zal dikwijls wel lukken, maar er zijn enkele 'valkuilen':

- De variatie in het verenkleed van Zwarte rotganzen is vrijwel zeker groter dan veldgidsen tonen. Wellicht zijn alleen volwassen mannetjes afgebeeld en kunnen vrouwtjes meer lijken op de Rotgans.
- Hybriden Zwarte rotgans x Rotgans zullen intermediaire kenmerken hebben. Bij afwezigheid van de Zwarte rotgans-ouder kan een juiste determinatie

moeilijk zijn.

- Hybriden Witbuikrotgans x Rotgans zijn recent voor het eerst waargenomen op Texel. Dezelfde of andere hybriden kunnen Fryslân bezoeken en verwarring veroorzaken.
- De 'Grijsbuikrotgans' kan in Fryslân verschijnen en onjuist gedetermineerd worden.

Beschrijvingen en vooral afbeeldingen van deze valkuilen zijn te vinden in Berrevoets & Erkman (1993), Bakker & Ebels (2002), Wilson (2002, 2003), Jansen & Ebels (2004) en Schenk & Ebels (2004).

Literatuur

- BAKKER, T. & E. EBELS 2002. Gemengd paar Rotgans x Zwarte Rotgans met twee hybride jongen op Terschelling in april-mei 2000. *Dutch Birding* 24: 210-212.
- BERG, A.B. VAN DEN & C.A.W. BOSMAN 1999. Zeldzame vogels van Nederland, met vermelding van alle soorten (Avifauna van Nederland I). GMB Uitgeverij, Haarlem en KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- BERREVOETS, C. & A. ERKMAN 1993. Gemengd paartje Rotgans en Zwarte Rotgans met twee 'hybride' jongen bij Oude Tonge in winter van 1991/92. *Dutch Birding* 15: 61-63.
- HARRISON, M. 2002. Black Brants in Lincolnshire and the first hybrid records. Internetpagina: www.lincsbirdclub.co.uk/articles/black_brant.htm.
- IRISH BIRDING SERVICES, 2005. Irish Birding Checklist. Internetpagina: www.irishbirding.com/IRISHLIST.pdf.
- JANSEN, J.J.F.J. & E.B. EBELS 2004. Gemengd paar Rotgans x Witbuikrotgans met drie hybride jongen op Texel in december 2003 - januari 2004. *Dutch Birding* 26: 114-116.
- LOOS, B. & A. WASSINK 1999. Family of Black Brants on Texel in March 1998. *Dutch Birding* 21: 97.
- ROOMEN, M. VAN ET AL., IN SERIE. Watervogels in Nederland in 2000/2001, 2001/2002 en 2003/2004. RIZA-rapporten/ SOVON- monitoringrapporten. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- STUURGROEP AVIFAUNA SCHIERMONNIKOOG, 2005. Vogels van Schiermonnikoog - gezien - geteld - opgetekend. Uitgeverij Uniepers, Abcoude.
- SCHENK, C. & E.B. EBELS 2004. Birds of Chukotka and Yakutia. *Dutch Birding* 26: 241-257.
- SOVON GANZEN- EN ZWANENWERKGROEP, 2000 & 2001. Ganzen- en zwanentellingen in Nederland in 1998/99, 1999/2000. RIZA-rapporten / SOVON-monitoringrapporten/Expertisecentrum LNV coproducties. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek- Ubbergen.
- VERSLUYS, M., H. ENGELMOER, D. BLOK & R. VAN DER WAL 1997. Vogels van Ameland. Friese Pers Boekerij, Leeuwarden.
- VERSLUYS, M., D. SCHUT & J.N. IJNSEN 2002. Schaarse vogels in Fryslân. SOVON Vogelonderzoek Nederland, district 2 (Fryslân), Akkrum & Fryske Feriening foar Fjildbiology, Heerenveen.
- WILSON, A. 2002. Three 'Black Brants' from Long Island, New York. Internetpagina: www.oceanwanderers.com/NY123BlackBmt.html.
- WILSON, A. 2003. An 'Intermediate Brant' from Long Island, New York on 26 January 2003. Internetpagina: www.oceanwanderers.com/IntrmBrntNY.html.

Dankwoord

Rommert Cazemier bedanken we voor toestemming om meldingen van zijn website www.lauwersmeer.com te gebruiken. De overige waarnemingen zijn van Theo Bakker, Max Berlijn, Klaas v.d. Bij, Dirk Blok, Sieds Boersma, Sander Bot, Symen Deuzeman, Minne Feenstra, Theo v.d. Horn, Roelf Hovinga, Jeffrey Huizinga, Justin Jansen, Romke Kleefstra, Jan Kramer, Arie Ouwerkerk, Koert Scholten, Paul Schrijvershof, Oane Tol, Hans Westerlaken, Jaap Westra, Sieger Witvoet en de Vogelwacht Nes-Buren.

Michiel Versluys
 Korvetpad 11
 8862 ZH Harlingen
 tel.: 0517-417953
 e-mail: sula@home.nl

Dick Schut
 contactpersoon Bijzondere Soorten Project (BSP)
 Carlierstraat 34
 8919 BC Leeuwarden
 tel: 058 2130221
 e-mail: dschut@xs4all.nl

Joop-Niek Ijnssen,
 Burmaniawei 6
 9051 BP Stiens
 tel.: 058-2571653